

AFTER-BIRTH ABORTION IN THE CONTEXT OF NATURAL LAW

ABORCJA PO URODZENIU W KONTEKŚCIE PRAWA NATURALNEGO

ABSTRACT

Man is a purpose within himself regardless of in which phase of development there is his life. This purpose has been given to him in the act of creation and will be realized by him according to the natural law. This law determines the structure of the human, constitutes him as a person distinguishing it from other beings. Therefore the reason admissibility of after-birth abortion is characterized by error of anthropological in the form of negating the newborn as a human person. This leads to contestation not only the right to life, but also the existence of human rights in general.

STRESZCZENIE

Człowiek jest celem samym w sobie niezależnie od tego, w jakiej fazie rozwoju życia się znajduje. Cel ten został mu dany w akcie stworzenia i będzie przez niego realizowany zgodnie z prawem naturalnym. Prawo to wyznacza strukturę człowieka, konstytuuje go jako osobę, odróżniając w ten sposób od innych bytów. Dlatego powód dopuszczalności aborcji po urodzeniu charakteryzuje się błędem antropologicznym w postaci zanegowania noworodka jako osoby ludzkiej. Prowadzi to do zakwestionowania nie tylko prawa do życia, lecz także do istnienia praw człowieka w ogóle.

KEYWORDS: *after-birth abortion, right to life, error of anthropological, newborn, dehumanization, rehumanization*

SŁOWA KLUCZOWE: *aborcja po urodzeniu, prawo do życia, błąd antropologiczny, noworodek, dehumanizacja, rehumanizacja*

WPROWADZENIE

W jednym z brytyjskich czasopism opublikowany został artykuł zatytułowany: *Aborcja po urodzeniu: dlaczego niemowlę powinno żyć?* (Giubilini i Minerva, 2013, s. 261–263)¹. Autorzy – filozofowie – postawili w nim wiele śmiałych tez, podbudowanych – w ich ocenie – szczegółowymi hipotezami badawczymi. Za podstawowy problem badawczy przyjęli następujące twierdzenie: „Jeśli śmierć noworodka nie jest krzywdząca dla niego z tego powodu, że nie może on mieć uformowanego dla siebie celu, który uniemożliwia mu jego realizację, wówczas powinna być dopuszczalna aborcja poporodowa na zdrowym noworodku, biorąc pod uwagę, że nie utworzył on jeszcze żadnego dla siebie celu”². Dowiedzenie tego stanowiska przeprowadzili na podstawie sformułowanej tezy: „Istnieją dwa powody, które przyjęte łącznie uzasadniają to twierdzenie: 1. Status moralny niemowlęcia jest równoznaczny z płodem, czyli nie może być uznane za »osobę« w pewnym sensie moralnym. 2. Nie jest możliwe zaszkodzenie noworodkowi poprzez zapobieganie jego rozwojowi w możliwości stania się osobą w sensie moralnym”³. Publikacja cytowanych autorów wpisuje się w tematykę prawa naturalnego, podejmowaną w ostatnich latach na forum akademickim. Choć istnienie prawa naturalnego jest bezsprzeczne, to w dobie współczesności, może nawet bardziej niż kiedykolwiek, konieczność podejmowania tej problematyki jest uzasadniona. Dzieje się tak dlatego, że problemy współczesnego świata przekraczają granice państw, czemu sprzyja zwłaszcza rozwój nowych technologii (Sitek, 2016, s. 206), przede wszystkim sposób komunikowania się tak poszczególnych jednostek, jak i całych społeczeństw. Ludzie zdali sobie sprawę, że tworzą globalną wspólnotę, a postęp komunikacyjny utwierdza ich w przekonaniu, że każdy może wszystko.

Niniejszy artykuł ma na celu wykazanie podstawowego błędu, jaki cytowani autorzy przyjęli za główny problem badawczy, czyniąc z niego aksjomat dla swoich rozważań, które w konsekwencji zaprowadziły ich do postulatu zabicia noworodka z jakiegokolwiek powodu. Dlatego za tezę artykułu należy przyjąć, że dopuszczenie błędu antropologicznego, w jego rozumieniu *sensu lato*, przez odrzucenie w noworodku istoty ludzkiej, czyli człowieka, przy jednoczesnym zrównaniu go ze zwierzęciem, prowadzi do degradacji osoby ludzkiej oraz wpisano go w jej naturę prawa naturalnego wraz z charakteryzu-

jącymi go przymiotami, którego zanegowanie podaje w wątpliwość wszystkie prawa człowieka, z prawem do życia na czele.

W artykule analizie poddane będą przymioty prawa naturalnego z punktu widzenia personalizmu chrześcijańskiego. Ponadto przedstawione zostanie także znaczenie tego prawa dla prawa do życia, by nie dopuścić do kolejnego etapu, tj. przeniesienia proponowanych przez Giubiliniego i Minervę rozwiązań⁴ z nazywanego przez nich „dyskursu akademickiego” (Minerva, 214, s. 157–162) na forum legislacyjne, czego doświadczyła ludzkość niejednokrotnie, także w innych kwestiach, w XX i XXI w.⁵ W związku z tym strukturę artykułu determinuje kolejność podejmowanych problemów. Najpierw ukazane będą przymioty prawa naturalnego, po których każdorazowej charakterystyce nastąpi próba oceny w ich kontekście postulatu aborcji po urodzeniu przez fakt zanegowania człowieczeństwa w noworodku. Następnie scharakteryzowane zostanie znaczenie prawa naturalnego dla rozumienia prawa do życia, jako podstawowego prawa człowieka. Analizę zakończy konkluzja, w której zostaną sformułowane wnioski *de lege lata* i *de lege ferenda*.

PRZYMIOTY PRAWA NATURALNEGO

Prawo naturalne (łac. *ius naturale*) jest zbiorem obiektywnych i absolutnych norm wypływających z natury człowieka i zobowiązujących go do podejmowania działań moralnie dobrych i zaniechania moralnie złych; wyraża ono pierwsze zasady kierujące życiem moralnym, stanowi wyraz pierwotnego zmysłu moralnego pozwalającego człowiekowi rozpoznać rozumem, czym jest dobro i zło (Petraniuk, 2012, kol. 312). Prawo naturalne charakteryzuje się określonymi cechami, które w tradycyjnym wykładzie prawa naturalnego nazywane są „właściwościami prawa naturalnego” i zalicza się do nich: moralność, nieprzemienność, powszechność wraz z promulgacją (Krapiec, 1999, s. 207), w Magisterium Kościoła zaś – „przymiotami prawa naturalnego”, wśród których wymieniane są: powszechność, niezmienność, poznawalność (Grocholewski, 2009, s. 27). W językoznawstwie ‘właściwość’ definiowana jest jako to, co jest komuś bądź czemuś właściwe, cecha swoista, charakterystyczna (Doroszewski, 1967, s. 1165), natomiast ‘przymiot’ oznacza cechę (charakteru, zwłaszcza dobrą), właściwość czegoś (Doroszewski, 1965, s. 570). Przytoczenie objaśnień tych dwóch rzeczowników implikuje do

stwierdzenia, że prawo naturalne charakteryzują zarówno określone właściwości, jak i przymioty. Można także uznać, że stanowią one dla siebie nawzajem desygnaty. Ze względu jednak na to, że celem prawa naturalnego jest zobligowanie człowieka do czynienia dobra i zaniechania zła, to prawo naturalne wyposażone jest w cechy dotyczące kategorii, jaką jest dobro. Tym samym należy stwierdzić, że odpowiednie dla prawa naturalnego będą przymioty, nie zaś właściwości. Należą zatem do nich: 1) moralność, 2) niezmiennosc (nieprzemienność), 3) powszechność, 4) poznawalność.

Moralność. Przymiot moralności należy odnosić do kryterium, jakim jest sumienie, ponieważ to ono stanowi regułę moralności, z którą ludzkie działanie może być zgodne bądź niezgodne. Sumienie dyktuje człowiekowi sposób postępowania w konkretnym przypadku. To w nim człowiek odkrywa prawo, którego sam sobie nie daje, lecz wobec którego powinien być posłuszny i którego głos – nawołując go do miłowania, czynienia dobra i unikania zła – rozbrzmiewa w jego wnętrzu⁶. Ostateczną zaś regułą ludzkiego działania jest Absolut (prawo odwieczne), który stworzywszy ludzką naturę, jest ostatecznym gwarantem prawidłowości jej naturalnych, rozumnych skłonności (Krąpiec, 1999, s. 208). W sumieniu człowieka rozstrzyga się osąd nad tym, co jest moralnie dobre, a co jest moralnie złe. Mimo tego rozsądzenia człowiek nie zawsze postępuje zgodnie z własnym sumieniem, czyli podejmuje działania moralnie dobre⁷. Walka między dobrem i złem rozgrywa się w sumieniu człowieka. Dzięki moralności, jaka stanowi nierozłączny przymiot prawa naturalnego, człowiek zawsze powinien postępować zgodnie z własnym sumieniem⁸. Zgodnie z pierwszą zasadą prawa naturalnego „dobro należy czynić i dążyć doń, a zła należy unikać”⁹, każdy czyn człowieka jest realizowaniem przez niego dobra. Stąd też prawo naturalne jest wewnętrznie związane z moralnością, ponieważ nie ma takiego uczynku, który nie byłby realizowaniem dobra osobowego, czyli uczynkiem dokonany wprawdzie pod wpływem prawa naturalnego (Krąpiec, 1999, s. 209). Ponadto umiejscowienie prawa naturalnego w sferze moralności nie stanowi przeszkody w jego nieustannym odczytywaniu i tworzeniu różnych szczegółowych zasad, które mogą przyjąć formy zarówno norm moralnych, jak i norm prawa stanowionego (Petrańkiuk, 2012, kol. 312). Zasady te stanowią powszechną i naturalną moralność ludzką, co powoduje, że jako normy moralne obowiązują w su-

mieniu. Ono natomiast sprawia, że żaden system prawny nie jest i nie może być w pełni neutralny aksjologicznie. Katalog wartości moralnych włączony do niego *explicite* bądź *implicite* tworzy moralny potencjał prawa, który występuje w europejskiej kulturze prawnej. Istotnym elementem tego potencjału są prawa człowieka (Stadniczeńko, 2004, s. 61). Dlatego wartości moralne zinstytucjonalizowane w katalogu praw człowieka stanowią punkt odniesienia w podejmowaniu decyzji.

W przedmiocie niniejszego artykułu decyzję tę stanowi rzekomo „naukowa diagnoza”, że śmierć człowieka (noworodka) nie będzie dla niego krzywdząca, ponieważ nie utworzył on jeszcze dla siebie żadnego celu. Taka decyzja stoi w sprzeczności z prawem naturalnym. Podważa osobowość człowieka i celowość jego istnienia, zobowiązując go do niemożliwego, czyli określenia celu swojego istnienia, gdzie tymczasem to człowiek jest celem samym w sobie. W tym sensie prawo naturalne wyznacza strukturę osoby ludzkiej, konstytuując człowieka jako osobę, odróżniając go w ten sposób od innych bytów (Petrańkiuk, 2012, kol. 313). Negacja autoteleologii cechującej każdego człowieka (Granat, 1985, s. 524), wskazującej, że to on jest celem, a nie środkiem, stanowi zatem wykluczenie pierwszego z przymiotów prawa naturalnego – moralności, na płaszczyźnie której dokonuje się afirmacja ludzkiego działania.

Niezmiennność (nieprzemienność). Zgodnie z koncepcją nieprzemienności prawa naturalnego w człowieku następuje nawarstwienie się natur-form od najbardziej szczegółowej natury jednostkowej, poprzez natury coraz bardziej ogólne, aż do najszerszej warstwy bytu. Każda z nich, będąc w sobie zdeterminowana i niezmienna, może przyjmować drugorzędne modyfikacje. Dlatego prawo naturalne, które zostało wpisane w natury czy formy¹⁰, jest tak samo jak one niezmiennie, a jedynie drugorzędnie – ze względów akcydentalnych – przyjmuje nieistotną modyfikację. Nieprzemienność dotyczy tylko najważniejszych przepisów prawa naturalnego, w relacji do których przepisy pochodne czy drugorzędne są przemienne, ponieważ zmieniają się w zależności od konkretnych sytuacji przedmiotowo-podmiotowych (Krapiec, 1999, s. 211).

Skoro podstawową zasadą prawa naturalnego jest czynienie dobra i unikanie zła, to nakaz ten nie może być uznawany za przemienne. Obowiązuje on zawsze i bezwzględnie, jednakże zmianie podlega sposób jego realizacji.

Mając to na uwadze, należy przyjąć, że prawo naturalne aprobujące dobro, jakim jest życie ludzkie, zgodnie ze swoją główną zasadą, która w tym wypadku przybiera formę: „zachowuj życie” – jako „czyń dobro”, oraz „nie zabijaj” – jako „unikaj zła”, jest nieprzemienne. Prawo naturalne nie reguluje jednak, w jaki sposób ma być realizowana ta zasada, ale na podstawie naturalnych inklinacji może zostać w procesie legislacyjnym utworzone prawo, które będzie regulowało tę realizację (Krapiec, 1999, s. 213). Dlatego w zależności od typu społeczności, dla której prawo będzie stanowione, sposób realizacji podstawowych, lecz niezmiennych zasad prawa naturalnego może być zmienny.

Niezmiennosc prawa naturalnego jest konfrontowana z aktualnym uwrażliwieniem na historyczność i różnorodność kultur, ale z drugiej strony nie można nie uwzględnić tego, że w naturze człowieka istnieje coś, co przekracza kultury i staje się jego właściwą miarą oraz wymogiem jego godności. W rzeczywistości prawo naturalne jest niezmienne i trwałe pośród zmian historycznych, istnieje wśród zmieniających się poglądów i obyczajów oraz wspiera ich postęp¹¹. Poza wszelką kulturę wykracza ludzka natura. To właśnie ona jest miarą kultury i tylko „dzięki niej człowiek nie staje się więzieniem żadnej ze swych kultur, ale umacnia swoją osobową godność, żyjąc zgodnie z głęboką prawdą swojego bytu”¹². Podanie w wątpliwość istnienia elementów strukturalnych człowieka, jak celowość istnienia noworodka, zaprzecza samej bytowości człowieka. Będąc sam „od wewnątrz” i „od zewnątrz” niezdeterminowany, nie mógłby się człowiek autodeterminować i funkcjonować jako człowiek (Krapiec, 1999, s. 214). Takie stanowisko prowadziłoby do absurdu, według którego pośrodku celowo uformowanego i funkcjonującego świata przyrody znajduje się byt sprzeczny, którym jest bezcelowy człowiek.

Powszechność. Prawo naturalne obecne jest w sercu każdego człowieka i ustanowione przez rozum. Jest ono powszechne w swoich przepisach, a jego władza obejmuje wszystkich ludzi bez wyjątku. Ponadto wyraża ono godność osoby i określa podstawę jej fundamentalnych praw i obowiązków (CCE 1956). Powszechność prawa naturalnego „nie ignoruje odrębności poszczególnych istot ludzkich, nie przeczy jedyności i niepowtarzalności każdej osoby: przeciwnie, ogarnia u samego korzenia każdy z jej wolnych aktów, które powinny świadczyć o powszechności prawdziwego dobra” (VS 51). Przymiot zatem powszechności prawa naturalnego związany jest z autodeter-

minacją osoby ludzkiej, którą wyraża możliwość podejmowania decyzji. Ten akt jest z kolei niczym innym, jak przyporządkowaniem siebie do działania w określonym celu. Jest więc aktem specyficznie ludzkim (Krapiec, 1999, s. 215). Od aktów właściwych człowiekowi nie można się uwolnić, jak również z odpowiedzialności podjętych decyzji. Nie stanowią w tym aspekcie wyjątku również jakiegokolwiek więzy posłuszeństwa, które nigdy nie mogą zwolnić człowieka z myślenia i odpowiedzialności (Sitarz, 2014, s. 107).

Dla podjęcia decyzji przez człowieka istotne jest jego zdeterminowanie w kierunku dobra, czyli uświadomienie sobie, że dobro należy czynić. W ten sposób człowiek uświadamia sobie istotę prawa naturalnego. Należy z tego wnioskować, że prawo naturalne, które człowiek sobie uświadamia w każdej podejmowanej decyzji, istnieje w każdej osobie ludzkiej, która autodeterminuje się do podjęcia tego aktu (Krapiec, 1999, s. 216). Zrezygnowanie z możliwości procesu decyzyjnego przez człowieka oznaczałoby rezygnację z człowieczeństwa. W związku z tym pozbawianie dziecka możliwości decydowania neguje je jako osobę ludzką.

Poznawalność. Poznawalność prawa naturalnego koncentruje się na możliwości jego odkrycia przez wszystkich ludzi. Nierozzerwalnie przymiot poznawalności związany jest z powszechnością prawa naturalnego. Nikt zatem nie może powołać się na jego nieznaną, ponieważ znajduje się ono w każdej postaci dążności i skłonności ku dobru. Tę inklinację wyraża sąd rozumu – dobro należy czynić. Dzięki temu można mówić o powszechnej promulgacji prawa naturalnego, czyli jego poznawalności ze strony wszystkich ludzi (Krapiec, 1999, s. 216), co implikuje z kolei do jego powszechnego stosowania w życiu.

Pozbawienie człowieka życia unicestwia w nim możliwość poznania prawa naturalnego i urzeczywistniania jego podstawowej zasady czynienia dobra, czyli tego, do czego został ukierunkowany jako osoba.

Analiza przymiotów prawa naturalnego z perspektywy wyrażenia kategorycznego sądu w formie powinności dopuszczenia aborcji poporodowej na zdrowym noworodku, ponieważ nie utworzył on jeszcze dla siebie żadnego celu, pokazuje zanegowanie nie tylko moralności, niezmienności, powszechności i poznawalności jako przymiotów prawa naturalnego wpisanego w serce każdego człowieka, lecz także istnienie jego samego. Ponadto przez

odrzućenie prawa naturalnego zaprzeczona została osoba ludzka w ogóle. Błąd antropologiczny zatem charakteryzuje w tym przypadku zignorowanie noworodka jako człowieka.

ZNACZENIE PRAWA NATURALNEGO I JEGO PRZYMIOTÓW DLA PRAWA DO ŻYCIA

Odkrywanie prawa naturalnego należy do wielkiego dziedzictwa mądrości ludzkiej. Jednakże w obliczu współczesnych wyzwań istnieje potrzeba odkrycia na nowo jego zasadniczej wartości, ponieważ aktualnie reakcje na prawo naturalne są wręcz „alergiczne”. Odrzucane jest nie tylko pojęcie prawa naturalnego, lecz także usuwana jest możliwa podstawa wspólnego dialogu w tej kwestii. Negowana zostaje zatem naturalna tendencja myśli ludzkiej do szukania i odkrywania obiektywnego porządku moralnego (Grocholewski, 2009, s. 13 i 15).

Dla Kościoła prawo naturalne było środkiem, aby móc podjąć dialog z tymi, którzy nie byli osobami wierzącymi. Współcześnie jednak samo pojęcie natury nabrało znaczenia czysto empirycznego. Zredukowano je do tego, co można obserwować za pomocą nauk przyrodniczych (Sitek 2012, s. 249–263; Sitek, 2017, s. 291–292). Dlatego dla świata pojęcie „natura” nie oznacza już nic z tego, co ludzkie w sensie właściwym, i dlatego redukuje się samo rozumienie prawa naturalnego (Ratzinger, 2004, s. 1). To pomieszczenie i zmiana pojęć o człowieku powoduje zmianę i pomieszczenie pojęć o jego życiu, działaniu i moralności¹³. U źródeł prawa naturalnego nie stoi Kościół. Wpisane jest ono w naturę każdego człowieka. Dlatego stanowi odpowiedź na wyzwania istoty ludzkiej. Tym wyzwaniem jest uznanie, iż człowiek jest podmiotem praw jeszcze przed ustanowieniem jakiegokolwiek prawa ludzkiego. Wszystkie zatem inne prawa powinny dostosowywać się właśnie do tych praw – osoby ludzkiej wynikających z prawa naturalnego, a nie prawa – osoby ludzkiej – do prawa stanowionego (Ratzinger, 2004, s. 1). Kwestia prawa naturalnego oraz wynikających z niego praw naturalnych, jak też istotnych obowiązków człowieka, nie jest pojęciem jedynie katolickim, lecz stanowi wyraz wrodzonych skłonności człowieka ku prawdzie i dobru, i jako takie odpowiada na jego najgłębsze wyzwania, poprzedza jakiegokolwiek prawo pozytywne, określając prawa człowieka i wymagania etyczne, których należy przestrzegać (Grocholewski, 2009, s. 18).

W starożytności uznawano istnienie praw niepisanych, do zachowywania których ludzie są zobowiązani z tej racji, że znaczą one więcej niż jakiekolwiek prawo ludzkie. Wymownym przykładem jest przedstawienie przez Sofoklesa losów Antygony (Sofokles, 1953) czy też nauka Arystotelesa dotycząca norm niepisanych, powszechnie obowiązujących i niezmiennych, gdyż przykazywanych przez naturę (Arystoteles, 2012). Istotna w tym zakresie jest również definicja Cyserona o prawdziwym prawie, czyli prawym rozumie (*recta ratio*) zgodnym z naturą, znajdującym się we wszystkich ludziach, które jest niezienne i wieczne, a jego nakazy zobowiązują, zakazy zaś powstrzymują¹⁴. Już w III w. Tertulian wskazywał na prawo natury i dyscyplinę naturalną¹⁵, co następnie rozwinął Laktancjusz w myśli o ludzkim rozumie (*hominis ratio*) czy życiu rozumnym (*vitae ratio*), które utożsamiał z prawdziwą sprawiedliwością (*vera iustitia*) opartą na naturze¹⁶. Z kolei św. Hieronim zwrócił uwagę na powszechność prawa naturalnego¹⁷, natomiast św. Augustyn dostrzegł ideę prawa wiecznego naturalnie odbitą w człowieku¹⁸. Nieoceniony wkład w rozwój wiedzy o prawie naturalnym znajduje się u św. Tomasza z Akwinu¹⁹, według którego prawo naturalne stanowi udział prawa wiecznego w rozumnym stworzeniu²⁰.

Odnosząc powyższe uwagi do aktualnej potrzeby zgodności prawa naturalnego z innymi wyznaniem, religiami, kulturami, należy stwierdzić, że można tego dokonać, ale nie bezwarunkowo. Tym warunkiem musi być podzielanie i respektowanie przez wszystkich prawego rozumu, dzięki któremu człowiek potrafi intuicyjnie uchwycić i sformułować pierwsze i uniwersalne zasady istnienia²¹. Ponadto „Wewnątrz samej społeczności chrześcijańskiej ukształtowała się bowiem nowa sytuacja, w której wobec nauczania moralnego Kościoła rozpowszechniane są coraz liczniejsze wątpliwości i zastrzeżenia natury humanitarnej i psychologicznej, społecznej i kulturowej, religijnej, a także w ścisłym sensie teologicznej. Nie jest to już krytyka częściowa i dorażna, ale próba globalnego i systematycznego zakwestionowania dziedzictwa doktryny moralnej opartej na określonych koncepcjach antropologicznych i etycznych” (VS 4).

W związku z tym należy przypomnieć, że bezpośrednie i umyślne zabójstwo niewinnej istoty ludzkiej jest zawsze aktem głęboko niemoralnym²². Dlatego „żadna okoliczność, żaden cel, żadne prawo na świecie nigdy nie

będą mogły uczynić godziwym aktu, który sam w sobie jest niegodziwy, ponieważ sprzeciwia się prawu Bożemu zapisanemu w sercu każdego człowieka, poznawalnemu przez sam rozum i głoszonemu przez Kościół” (EV 62). Ponadto żadne prawo ustanowione przez ludzi nie może znieść normy zapisanej przez Stwórcę, nie raniąc dramatycznie społeczeństwa w tym, co stanowi jego podstawowy fundament. Zapomnieć o tym znaczyłoby osłabić rodzinę, ukarać dzieci, a przyszłość społeczeństwa uczynić niepewną²³. Dlatego wychodząc od uzasadnionej przez rozum wierności prawu naturalnemu, nigdy nie można cofnąć się przed obroną prawa do życia, ponieważ jest ono pierwszym, które wypływa z prawa natury (Grocholewski, 2009, s. 38). Podstawą tych wartości nie mogą być więc tymczasowe i zmienne większości opinii publicznej, ale wyłącznie uznanie obiektywnego prawa moralnego, które jako prawo naturalne, wpisane w serce człowieka, jest normatywnym punktem odniesienia także dla prawa świeckiego. W przypadku zagłuszenia sumienia zbiorowego i podania w wątpliwość fundamentalnych zasad prawa moralnego, zachwiane zostaną podstawy porządku demokratycznego, który stanie się jedynie mechanizmem empirycznej regulacji różnych i przeciwstawnych dążeń (EV 70). Nie wszystko zatem co jest naukowo możliwe do wykonania, jest także moralnie dozwolone. Redukowanie istoty ludzkiej do rangi przedmiotu eksperymentu, ślepe zawierzenie technice jako jedynemu gwarantowi postępu, jest równoznaczne z pogwałceniem natury ludzkiej. Udział ludzi nauki ma w tym zakresie pierwszorzędne znaczenie, ponieważ wraz z powiększaniem zdolności do panowania nad przyrodą naukowcy powinni także pomagać w dogłębnym zrozumieniu odpowiedzialności za człowieka i za powierzony mu świat przyrody²⁴. Stanowi to także wyzwanie dla katolików, ponieważ celem udziału Kościoła w życiu publicznym jest ochrona i uświadamianie godności osoby ludzkiej. Jednakże realizacja tego celu możliwa jest tylko wtedy, gdy uwzględnione zostaną zasady, które nie mogą podlegać negocjacjom. Do zasad tych należą: 1) ochrona życia we wszystkich jego fazach, od chwili poczęcia aż do naturalnej śmierci, 2) uznanie i propagowanie naturalnego modelu rodziny, jakim jest związek mężczyzny i kobiety oparty na małżeństwie, 3) ochrona prawa rodziców do wychowywania własnych dzieci i 4) promocja dobra wspólnego we wszystkich jego formach²⁵.

PODSUMOWANIE

Prawo do życia stanowi najistotniejszą treść prawa naturalnego obecnego w różnych kulturach i cywilizacjach. Zanegowanie prawa naturalnego spowodowałoby dowolną interpretację praw fundamentalnych. Nie można byłoby również mówić o przymiotach tego prawa. Moralność przestałaby istnieć, wszelkie prawa byłyby zmienne, poznawalność równałaby się narzuceniu słabszemu tego, co chciałby mu dać poznać silniejszy, a powszechność nie miałaby szans wobec odmiennych kontekstów kulturowych, politycznych, społecznych czy religijnych (szerzej zob. Sitek, 2007, s. 209–220). Dlatego nie można dopuścić, by bogata różnorodność punktów widzenia przesłoniła prawdę nie tylko o uniwersalności prawa naturalnego, lecz także uniwersalności osoby ludzkiej, będącej podmiotem tego prawa.

Przed sformułowaniem wniosków podsumowujących przeprowadzoną analizę nie sposób nie odnieść się do wypowiedzi R. Reagana: „Abraham Lincoln uważał, że nie moglibyśmy przetrwać jako wolny kraj, gdyby jedni ludzie mogli decydować, że inni nie dorastają do wolności i dlatego powinni być niewolnikami. Podobnie my nie możemy przetrwać jako wolny naród, gdy jedni ludzie mogą decydować, iż inni nie dorastają do tego, aby żyć i dlatego powinni być zabici przed narodzeniem lub nawet tuż po narodzeniu. [...] nie ma kwestii ważniejszej w tym aspekcie, niż potwierdzenie transcendentnego prawa do życia wszystkich istot ludzkich, prawa bez którego wszelkie inne prawa nie mają żadnego znaczenia”²⁶. Mając na uwadze te słowa, jak i przeprowadzony wywód, którego inspiracją była ocena w kontekście prawa naturalnego głoszonego przez naukowców poglądu o dopuszczalności aborcji po urodzeniu z tego względu, że dziecko nie ma jeszcze uformowanego dla siebie celu, należy wskazać następujące wnioski:

- 1) aksjologia prawa domaga się wyraźnego stwierdzenia, że każdy człowiek, w tym dziecko, ma nie tylko moralne prawo do życia, lecz jego moralne prawo jest chronione także w płaszczyźnie normatywnej. Nie uprawnia natomiast do rozróżniania prawa do życia na moralne i jakiegokolwiek inne, ponieważ prawo to jest jedno – jest wrodzone;
- 2) ze względu na cechę wrodzoności – prawa tego nie można interpretować dowolnie, ponieważ jest integralnie związane z każdą istotą ludzką. Natomiast prawa, które nie są powszechne i wrodzone nie są już prawami czło-

wieka (Piechowiak, 1999, s. 265), zatem spór o uznanie prawa do życia jest sporem o uznanie praw człowieka w ogóle, a w związku z tym sporem o istnienie prawa naturalnego;

- 3) zabicie noworodka ze względu na rzekomy brak celu życia jest morderstwem, zbrodnią (Wyszyński, 2016, s. 361; Sitarz, 2017, s. 180) i nigdy nie może być dopuszczalne. Tak zwany dyskurs akademicki, który proklamuje powszechność akceptacji aborcji, w takiej czy innej formie, wynosząc ją do rangi prawa, nie może stanowić podstawy do żadnego dyskursu. Jakkolwiek dyskusja w tym zakresie jest bezprzedmiotowa, ponieważ nie można kwestionować porządku prawa naturalnego zapisanego w sercu każdego człowieka, więc także noworodka;
- 4) prawo naturalne jest ostatecznie jedyną skuteczną twierdzą przeciw samowoli władzy i oszustwom ze strony manipulacji ideologicznej. Jest prawdziwą gwarancją daną każdemu, aby mógł żyć w wolności i w poszanowaniu własnej godności, ponieważ człowiek jest istotą obdarzoną od momentu poczęcia do naturalnej śmierci niezbywalnymi prawami, wynikającymi z faktu bycia człowiekiem. Według personalistycznej koncepcji osoby ludzkiej człowiek jest uważany za najwyższą wartość (Piotrowski, 2017, s. 31);
- 5) w kontekście zestawienia prawa naturalnego z wyzwaniem współczesności, w jakie bez wątplenia wpisuje się postulat aborcji po urodzeniu, należy stwierdzić, że wyzwaniem współczesnego świata jest deficyt realnie istniejącego prawa naturalnego wpisanego w naturę każdego człowieka i manipulowanie jego podstawowymi wartościami, czyli przymiotami. Oznacza to, że jeśli realna bytowość prawa naturalnego nie powróci, to człowiek zostanie obnażony z tego wszystkiego, co identyfikuje go jako osobę ludzką. Podkładanie się pod tzw. ostrze ideologiczne prowadzi do zatracenia bytu ludzkiego. Świat zatem potrzebuje rehumanizacji, czyli odbudowy osoby ludzkiej, ponieważ procesy dehumanizacji kultury mają na celu zabić całą treść, której na imię – CZŁOWIEK.

Literatura

- Arystoteles. (2012). *Etyka nikomachejska*, D. Gromska (tłum.). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. ISBN 9788301151720.
- Doroszewski, W. (red.). (1965). *Słownik języka polskiego*, t. 7, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Doroszewski, W. (red.). (1967). *Słownik języka polskiego*, t. 9, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Giubilini, A. i Minerva, F. (2013). *After-birth abortion – why should the baby live?*, “Journal of Medical Ethics. Law, ethics and medicine” 39, p. 261–263, doi: 10.1136/medethics-2011-100411. ISSN 2213-5405.
- Granat, W. (1985). *Personalizm chrześcijański. Teologia osoby ludzkiej*. Poznań: Księgarnia św. Wojciecha.
- Grocholewski, Z. (2009). *Prawo naturalne w nauczaniu Kościoła*, [w:] Z. Grocholewski, *Refleksje na temat prawa. Prawo naturalne. Filozofia prawa*, s. 3–55, Kraków: Wydawnictwo Homo Dei. ISBN 9788360998311.
- Krąpiec, M.A. (1999). *Człowiek i prawo naturalne*, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL. ISBN 9788360144299.
- Lucii Caeciliii Firmiani Lactantii. (1844). *Divinarum institutionum*, [w:] J.P. Migne (red.), *Patrologiae cursus completus. Series latina*, t. 6, kol. 111–822. Parisii: venit apud editorem.
- Martyniak, Cz. (2001). *Obiektywna podstawa prawa według św. Tomasza z Akwinu*, [w:] B. Szlachta (red.), *Obiektywna podstawa prawa. Wybór pism Czesława Martyniaka, Antoniego Szymańskiego i Ignacego Czumy*, s. 34–121, Kraków: Ośrodek Myśli Politycznej. ISBN 8371885105.
- Maryniarczyk, A., *Recta ratio*, <http://www.ptta.pl/pef/pdf/r/rectaratio.pdf> [dostęp: 6.04.2017].
- Minerva, F. (2014). *New threats to academic freedom*, “Bioethics” 4 (28), p. 157–162, doi: 10.1111/bioe.12066. ISSN 0269-9702.
- Petraniuk, J. (2012). *Prawo naturalne*, [w:] E. Gigilewicz (red.), *Encyklopedia Katolicka*, t. 16 (kol. 312–314). Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL. ISBN 9788373065512.
- Piechowiak, M. (1999). *Status dziecka poczętego. Czy Konwencja o Prawach Dziecka jest neutralna w sprawie prawa do życia nienarodzonych?*, [w:] T. Jasudowicz (red.), *Prawa rodziny – prawa w rodzinie w świetle standardów międzynarodowych. Materiały krajowej konferencji naukowej. Toruń, 22–23 X 1998 r.*, s. 253–265, Toruń: Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”. ISBN 8387673560.

- Piotrowski, M. (2017). *Geneza chrześcijańskiej demokracji*, [w:] I. Skubiś (red.), *Jak powstał ruch Europa Christi*, s. 31–36, Częstochowa: Wydawnictwo „Myśląc Ojczyzna”. ISBN 9788394532314.
- Quinti Septimii Florentis Tertulliani. (1844). *De Corona*, [w:] J.P. Migne (red.), *Patrologiae cursus completus. Series latina*, t. 2, kol. 74–102, Parisiis: Excudebat Migne.
- Ratzinger, J. (2004). *Pensieri cardinali. Ratzinger e Galli Della Loggia su storia, politica e religione*. „Il Foglio Quotidiano”, 297, s. 1. ISSN 1128-6164.
- Reagan, R. (1984). *Abortion & the Conscience of the Nation*. Nashville–Camden–New York: Thomas Nelson Publishers. ISBN 9780964112537.
- S. Aurelius Augustinus Hipponensis Episcopus. (1845). *Confessionum*, [w:] J.P. Migne (red.), *Patrologiae cursus completus. Series latina*, t. 32, kol. 660–868, Parisiis: venit apud editorem.
- S. Thomas de Aquino. (1892). *Opera omnia iussu impensa quae Leonis XIII P. M. Edita*, t. 7: *prima secundae Summae Theologiae a quaestione LXXI ad quaestionem CXIV*, ad codices manuscriptos Vaticanos ex acta cum commentariis Thomae de Vio Caietani ordinis praedicatorum S.R.E. Cardinalis cura et studio Fratrum eiusdem ordinis. Romae: ex Typographia Polyglotta S. C. de Propaganda Fide.
- Sancti Eusebii Hieronymi. (1845). *Epistola CXXI: Ad Algaiam*, [w:] J.P. Migne (red.), *Patrologiae cursus completus. Series latina*, t. 22, kol. 1006–1038, Parisiis, venit apud editorem.
- Sitarz, M. (2014). *Obowiązek wiernych do zachowania posłuszeństwa Biskupowi Rzymu i biskupom będącym w łączności z nim*, [w:] J. Krukowski, M. Sitarz, B. Pierson (red.), *Przynależność do Kościoła a uczestnictwo wiernych w życiu publicznym*, s. 91–109. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL. ISBN 9788373066595.
- Sitarz, M. (2017). *Posłannictwo Kościoła wobec Narodu w ujęciu Prymasa Polski Stefana Kardynała Wyszyńskiego*, [w:] J. Krukowski, M. Sitarz, I. Dosz (red.), *Kościół a Naród i Państwo w perspektywie 1050. rocznicy Chrztu Polski*, s. 161–194. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL. ISBN 9788373067806.
- Sitek, B. (2007). *Prawa dziecka a jakość życia dziecka. Rozważania prawnohistoryczne*, [w:] B. Sitek i in. (red.), *Prawo do życia a jakość życia w wielokulturowej Europie. Materiały V Międzynarodowej Konferencji Praw Człowieka, Olsztyn, 30–31 maja 2005 r.*, s. 209–220. Olsztyn–Bari: Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego. ISBN 9783889112231.
- Sitek, B. (2012). *Depodmiotyzacja człowieka wobec stopniowej legalizacji usług uprzedmiotawiających osobę ludzką*, [w:] B. Sitek, G. Dammacco, D. Barańska i in. (red.), *Wykorzystywanie człowieka w XX i XXI wieku*, s. 249–263, Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego. ISBN 9788362383184.

- Sitek, M. (2016). *Prawa człowieka wobec nowych technik zabijania – wojna robotów*, [w:] M. Sitek, G. Winogrodzki, Ł. Roman (red.), *Współczesne konteksty bezpieczeństwa*, s. 29–43. Józefów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide de Gasperi w Józefowie. ISBN 9788362753697.
- Sitek, M. (2016). *The impact of globalization on the content of human rights*. Teka Komisji Prawniczej. Polska Akademia Nauk Oddział w Lublinie 9, s. 205–217. ISSN 1899-7694.
- Sitek, M. (2017). *Prawa nasciturusa przeciwko prawu kobiety do aborcji. Konflikt między aksjologią a przepisami prawa*, [w:] J. Mazurkiewicz, P. Mysiak (red.), *Nasciturus pro iam nato habetur. O ochronę dziecka poczętego i jego matki*, s. 291–302. Wrocław: Wydawca Jacek Mazurkiewicz, http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/78893/Nasciturus_pro_iam_nato_habetur_O_ochrone_dziecka_poczatego_i_jego_matki.pdf [dostęp: 12.04.2017].
- Sofokles. (1953). *Antygona*, L.H. Morstin (tłum.), Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Stadniczeńko, S.L. (2004). *Człowiek – wartości – prawo*, [w:] P. Morciniec, S.L. Stadniczeńko (red.), *Urzeczywistnianie praw człowieka w XXI wieku. Prawo i etyka*, s. 55–62, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego. ISBN 8373950974.
- Stein, E. (2015). *Budowa osoby ludzkiej. Wykład z antropologii filozoficznej*, B. Beckmann-Zöller (oprac.), G. Sowinski (tłum.), Kraków: Wydawnictwo Karmelitów Bosych. ISBN 9788376043227.
- Warren, M.A. (1989). *The Moral Significances of Birth*, “Hypatia” 3 (4), p. 46–65. ISSN 0887-5367.
- Wyszyński, S. (2016). *Milenijne Gody świętego Kościoła łomżyńskiego. Łomża, 7 sierpnia Roku Milenijnego 1966, podczas uroczystej Sumy Tysiąclecia*, [w:] I. Czarcińska, B. Mackiewicz, A. Rastawicka (red.), *Stefan Kardynał Wyszyński Prymas Polski. Dzieła zebrane. Tom XVII maj–sierpień 1966*, s. 353–363, Warszawa–Częstochowa: Wydawnictwo im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego „Soli Deo”.

Endnotes

- ¹ Należy zaznaczyć, że zaprezentowane przez jego autorów stanowisko nie jest ani oryginalne, ani nowe. Podobne propozycje podejmowane były już wcześniej (Warren, 1989, s. 46–65).
- ² „If the death of a newborn is not wrongful to her on the grounds that she cannot have formed any aim that she is prevented from accomplishing, then it should also be permissible to practise an after-birth abortion on a healthy newborn too, given that she has not formed any aim yet”.

- ³ „There are two reasons which, taken together, justify this claim: 1. The moral status of an infant is equivalent to that of a fetus, that is, neither can be considered a ‘person’ in a morally relevant sense. 2. It is not possible to damage a newborn by preventing her from developing the potentiality to become a person in the morally relevant sense”.
- ⁴ Na temat innych sposobów uśmiercania ludzi w kontekście dehumanizacji (Sitek, 2016, s. 29–43).
- ⁵ Cz. Martyniak pisał: „Większość prawników i filozofów minionego wieku znała to pojęcie [prawa naturalnego – A.S.] w tym błędnym znaczeniu, jakie mu nadała szkoła prawa natury XVIII w. Ale obecnie odrodzenie prawdziwego prawa naturalnego jest faktem dokonany. Przeciwnicy prawa naturalnego, którzy chcieliby je zwalczać przez krytykę autorów głoszących stan natury, stawialiby sobie zbyt łatwe zadanie i wyważyliby tylko drzwi otwarte: współcześnie nikt już nie przyjmuje istnienia jakiegoś prawodawstwa naturalnego, stanowiącego typ idealny, ustanowiony raz na zawsze *ne varietur* dla wszystkich miejsc i po wszystkie czasy. Nie tego szukali w doktrynie prawa naturalnego starożytni i nie tego szukają w niej współcześni; również nie to chce nam dać sama ta doktryna. Chodzi o to, by obserwować rzeczywistość i pytać obserwacji, doświadczenia oraz rozumowania, czy w powodzi zmiennych uzusów i zwyczajów, praw i kodeksów nie byłoby rzeczywiście niczego, co by pozwoliło na ustalenie jakiejś podstawy obiektywnej porządku prawnego, niezawisłej od kaprysu ludzi” (Martyniak, 2001, s. 35).
- ⁶ Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, *Constitutio pastoralis de Ecclesia in mundo huius temporis Gaudium et spes* (7.12.1965), AAS 58 (1966), s. 1025–1115; tekst polski [w:] Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym*, [w:] *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, tekst polski, nowe tłumaczenie, Pallottinum, Poznań 2002, s. 526–606, nr 16.
- ⁷ Zaświadczał o tym św. Paweł: „Jestem bowiem świadom, że we mnie, to jest w moim ciele, nie mieszka dobro; bo łatwo przychodzi mi chcieć tego, co dobre, ale wykonać – nie. Nie czynię bowiem dobra, którego chcę, ale czynię właśnie zło, którego nie chcę. Jeżeli zaś czynię to, czego nie chcę, już nie ja to czynię, ale grzech, który we mnie mieszka. A zatem stwierdzam w sobie to prawo, że gdy chcę czynić dobro, narzuca mi się zło. Albowiem wewnętrzny człowiek [we mnie] ma upodobanie zgodne z Prawem Bożym. W członkach zaś moich spostrzegam prawo inne, które toczy walkę z prawem mojego umysłu i bierze mnie w niewolę pod prawo grzechu mieszkającego w moich członkach” (Rz 7,18–23).
- ⁸ Por. Ioannes PP. XXIII, *Litterae encyclicae de recentionibus rerum socialium processibus ad Christiana praecepta componendis Mater et Magistra* (15.05.1961),

- AAS 53 (1961), s. 401–464; tekst polski [w:] Jan XXIII, *Encyklika o współczesnych przemianach społecznych w świetle zasad nauki chrześcijańskiej*, [w:] Jan XXIII, *Paweł VI, Jan Paweł II. Encykliki*, tekst łacińsko-polski, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1981, s. 83.
- ⁹ S. Thomas de Aquino, *Summae Theologiae* I–II, q. 94, a. 2.
- ¹⁰ Forma spotykana jest w indywiduum jako czynnik, który go kształtuje od wewnątrz i czyni tym, czym jest to indywiduum. Ona sama jednak jest niezmienna w tej mierze, w jakiej samo indywiduum podlega zmianie, determinując przebieg zmian (Stein, 2015, s. 137).
- ¹¹ *Catechismus Catholicae Ecclesiae*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1997; tekst polski: *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. 2, Pallottinum, Poznań 2012, nr 1958 [dalej cyt.: CCE].
- ¹² Ioannes Paulus PP. II, *Litterae encyclicae cunctis catholicae Ecclesiae episcopis de quibusdam questionibus fundamentalibus doctrinae moralis Ecclesiae Veritatis splendor* (6.08.1993), AAS 85 (1993), s. 1133–1228; tekst polski [w:] *Jan Paweł II. Encyklika Veritatis splendor do wszystkich biskupów Kościoła katolickiego o niektórych podstawowych problemach nauczania moralnego Kościoła*, Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej TUM, Wrocław 1998, nr 53 [dalej cyt.: VS].
- ¹³ Paweł VI, *Audiencia ogólna Prawo naturalne i pozytywne* (18.03.1970), [w:] *Paweł VI. Trwajcie mocni w wierze*, red. J. Ożóg, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków 1974, s. 455.
- ¹⁴ Ciceron, *De republica*, 3, 22, 33; podają za: CCE 1956 (Maryniarczyk, 2017).
- ¹⁵ Quinti Septimii Florentis Tertulliani, *De Corona*, cap. VII, [w:] *Patrologiae cursus completus. Series latina*, t. II, red. J.P. Migne, Excudebat Migne, Parisiis 1844, kol. 84 [dalej cyt.: PL].
- ¹⁶ Lucii Caecilii Firmiani Lactantii, *Divinarum institutionum*, [w:] PL 6: lib. II, cap. I, kol. 255–257; lib. IV, cap. I, kol. 449; lib. VI, cap. VIII, kol. 660; cap. IX, kol. 663–664.
- ¹⁷ Sancti Eusebii Hieronymi, *Epistola CXXI: Ad Algasiam*, [w:] PL 22, kol. 1025.
- ¹⁸ S. Aurelius Augustinus Hipponensis Episcopus, *Confessionum*, lib. II, cap. IV, [w:] PL 32, kol. 678.
- ¹⁹ S. Thomas de Aquino, *Summae Theologiae* I–II, q. 94: *De lege naturali*.
- ²⁰ Tamże, a. 2.
- ²¹ Ioannes Paulus PP. II, *Litterae encyclicae cunctis catholicae Ecclesiae episcopis de necessitudinis natura inter fidem et rationem Fides et ratio* (14.09.1998), AAS 91

(1999), s. 5–88; tekst polski [w:] *Jan Paweł II. Encyklika Fides et ratio do biskupów Kościoła katolickiego o relacjach między wiarą a rozumem*, Wydawnictwo Św. Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1998, nr 4.

- ²² Ioannes Paulus PP. II, *Litterae encyclicae episcopis presbyteris et diaconis religiosi viris et mulieribus christifidelibus laicis universisque bonae voluntatis hominibus: de vitae humanae inviolabili bono Evangelium vitae* (25.03.1995), AAS 87 (1995), s. 401–522; tekst polski [w:] *Encyklika Evangelium vitae Ojca Świętego Jana Pawła II do biskupów, do kapłanów i diakonów, do zakonników i zakonnice, do katolików świeckich oraz do wszystkich ludzi dobrej woli o wartości i nienaruszalności życia ludzkiego*, Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 1995, nr 57 [dalej cyt.: EV].
- ²³ Benedictus PP. XVI, *Allocutio ad Congressum Internationalem de «Lege morali naturali»*, quem promovit Pontificia Studiorum Universitas Lateranensis (12.02.2007), AAS 99 (2007), s. 245.
- ²⁴ Tamże.
- ²⁵ Benedictus PP. XVI, *Adhortatio apostolica postsynodalis de Eucharistia vitae missionisque Ecclesiae fonte et culmine Sacramentum caritatis* (22.02.2007), AAS 99 (2007), s. 105–180; tekst polski: „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) 4 (292) 2007, s. 4–42, nr 83.
- ²⁶ „Abraham Lincoln recognized that we could not survive as a free land when some men could decide that others were not fit to be free and should therefore be slaves. Likewise, we cannot survive as a free nation when some men decide that others are not fit to live and should be abandoned to abortion or infanticide. [...] there is no cause more important for preserving that freedom than affirming the transcendent right to life of all human beings, the right without which no other rights have any meaning” (Reagan, 1984, s. 38).